

להיות בחינת רשות היחיד

חיים ביחד בצל הווירטואלי

ר' אלחנן ניר

וענין 'שבעים שנה' ביאר הכתוב 'מי שנתינו בהם' - בהם דייקא, שהם בחי' רשות הרבים וכדי שיוכל להיות בחינת רשות היחיד ליחודו ית', צריך עבודה ויגיעה רבה כמה בחינות ומדריגות עד מלאת בחינת שבעים שנה¹.

א

אתה כותב למישהו מייל. אתם מכירים. לא חברים חברות נפש וגם לא ידידות של שנים, אבל יש ביניכם איזו סימפטיה. אפילו קצת יותר מסימפטיה. מן אחד כזה שלחתונה אפילו התלבטת אם להזמין אותו (אבל אתה לא זוכר אם בסוף נתת לו הזמנה). עכשיו אתה כותב לו משהו אישי, לא אישי מדי, לא על זוגיות ואהבה, לא על מוות ופרידה, גם לא על מה שאתה אומר בהתבודדות. אבל זה כן משהו שאפשר לקרוא לו 'מסוג' ברשמיות הצבאית. והוא מפיץ את זה, מעלה את זה לעמוד שלו, כסטטוס.

זה הכול. לא מתוך זדון, לא מרוע, לא חפץ שיבולע לך. חלילה. אם הוא היה יודע שככה אתה רואה את זה הוא היה שולח התנצלות. אבל פתאום הדבר המפרפר הזה, שנקרא אמון, נקרע. אתה מרגיש כמו ילד שצייר את כל חייו בצבעים חזקים ובווערים, הנה בית וארובה, לידו תמיד יש עץ ולמעלה שמים כחולים ושמש צהובה וציפורים, והנה הוא בא ונותן את החיים שלו לאבא ואבא. אנא נפשי כתבית יהבית. אחרי שהילד הולך לישון, אבא מניח את הציור בפח. הוא שם אותו יפה בפח, הוא לא קורע ומקפיד גם לא לקמט, אבל יש לו באמת המון בלאגן על השולחן עבודה שלו והוא לא מוצא

¹ לקוטי תורה, שמחת תורה, פו, ד.

כלום. והעירייה כבר שלחה שוב פעם את דו"ח החנייה המטופש שלה והוא לא מוצא גם אותו מרוב בלאגן. ובבוקר הילד מגלה את הציור שלו רמוס וכתות בפח המשפחתי המרכזי תחת השפוכת של ארוחת הערב. הוא הרי ילד.

אז איך ללכת בעולם.

האם לומר לו שנפגעת? שימחק? שיפרסם התנצלות? ואולי זהו הרי קרב מיותר. ואפילו לחשוב, ואפילו להיפגע; הכול מיותר. כללי המשחק השתנו.

ב

ובמשחק החדש הזה, מה נותר מרשות היחיד שלנו? והאם בכלל מותר עוד לדבר על רשויות, על מעבֵר רשויות רך ומודולארי, בשעה שיתכן והכל הפך לרשות הרבים ולכרמלית? האם יש לי קניין על חיי, בעלות על היוצא מפי, מלבי, או שהכפר הגלובלי והקהילה המדומיינת שמטו כל אפשרות לקניין, להנאה הנוצרת מכך שזה 'שלי'? ואיך לבנות בית, שהוא לכאורה טריטוריה העומדת בפני עצמה, בתוך כל מרחבי החולות הנודדים הללו?

ואולי באמת אין לו לאדם אלא מה שאומרים עליו. וזהו.

זה נדמה לי כגהינום. אבל אולי צריך להתבגר מהרומנטיזציה, מהמחשבה שיש איזה עצמי טהור, נקי, ולהבין שכמו שלא בחרת את שמך - כך גם אינך בוחר את מהותך. כתבו עליך - זה מה שאתה. לתפוש את הנראות לא כחיצוניות מזולזלת, אלא אולי אפילו כנשגבות.

בהקשר הזה מתייצבים למולי דברי המדרש:

כל הנהרות אומרין לפרת מפני מה אין קולך נשמע, כדרך שקולן של כל הנהרות נשמעין?

אמר להן מעשי מוכיחין עלי אדם זורע בי זריעה עולה לג' ימים.
נוטע בי נטיעה עולה לשלשים יום מעשי מוכיחין עלי. וכן התורה
משבחת לי עד הנהר הגדול נהר פרת².

שיח הנהרות מפעים. כל הנהרות מקשים על הפרת: מדוע אינך רואה לפרוץ את מחסום
האנונימיות כדרך שכולנו פרצנו? והפרת, הנהר הגדול המוכר עוד מימי הגן בעדן
ונמשך אל האחרון בישראל ההולך עד אליו, מדבר בשפת העבר, 'מעשי מוכיחין עלי',
הוא מפטיר בשלווה סטואית. אבל הנהרות כבר לא שם, ולא רק כי הם הולכים תמיד אל
הים. הם אפילו לא עונים לו.

כי מה כבר אפשר לענות.

ג

השם שדרכו אנו פונים אל הקב"ה מייצר ומכונן אותו ככזה. אין דבר מבלעדיו. זה הוא.
אנו הרי קוראים לו כך: 'השם'; 'השם יתברך'. ובלי להתפלפל אם זוהי עצמותו או
גילוייו ולדוש שוב ב'דעת אלהים' – זה הוא. אין בתי גוואי ובתי בראי – יש רק שמות
אלוהיים. כך אני מבין את דברי המדרש כי ה' שואל את האדם לשמו שלו:

א"ל הקב"ה [לאדם] אני מה שמי?

אמר ליה [האדם]: א-דני, למה שאתה אדון על כל הבריות.

היינו דכתיב אני ה' הוא שמי - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון³.

איני מדבר על האל, אלא 'בסך הכל' נותן לו את שמו. ואיזה דיבור יש יותר מזה. איני
רואה את פני, איני נותן את שמי לעצמי, גם איני קובע את גורלי, אז מה לי שאלין על
הידיד הנזכר שהעלה דברים משלי לעמוד הפייסבוק שלו. הוא בעצם, בכל מעשה
שיהיה, מעצב אותי. והעיצוב הזה הוא הדבר היחיד הנתון לו ולסובבי אך לא לי.

כך גם אני מבין את המחלוקת החסידית ביחס לשם האנושי. בעוד הבעש"ט ראה
בשם את העצמות, את הגלעין הפנימי ביותר, הרי שהאדמו"ר האמצעי זיהה בו משהו

² פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) דברים, ב. א.

³ במדבר רבה יט, ג.

פונקציונאלי בלבד. "כי בלא שם יוכל לחיות ממש. וגם כשיש לו שם - כשיושב לבדו, ואין מי שיקראנו בשמו - אין צריך לשמו כלל ויכול לשכוח שיש לו שם לגמרי"⁴. תם עידן הדרשות על השם כגילויי המהות וכן הלאה; הרי "בלא שם יוכל לחיות ממש.", ותו לא.

אולי כל הצורך במרחב ובאינטימיות ובמקום, הכל צורך שהאנושות מצליחה להשתחרר ממנו. כפי שפעם היה מופקע לחיות בקומות והנה כעת רוב העולם מגביה עצמו לדעת, היה מופקע למות בקומות – והנה רוב העולם הולך בדרך כל הארץ וקובר עצמו בתיבה, שידה ומגדל, כך אולי היה מופקע לגור בתוך הבניין הווירטואלי, אבל העולם כבר שם. רוב העולם יושב רוב היום מול מסך ולא מול אדם; מודיעים שנולד ילד, שנפטר מישהו, מציעים נישואין – הכל במחשב.

ד

אני מתקומם, כי עדיין יש פה אמון שמופר. וכשם שלגוף יש רשות משפטית אפילו (וראו את האזהרות למניעת הטרדה מינית בפתח כל משרד ובית עסק, אזהרות שהמירו למעשה את 'ברכת הבית' הישנה והטובה) שאסור לבצע חֲצִיָּה שלה בלי הסכמה, הרי שגם לנפש יש רשות.

כיצד באים לרשות הגוף? מבקשים, ונענים בהסכמה; ההסכמה ליחסים (ושאלה גדולה וכואבת כאחד היא השאלה כיצד מסכימים וכיצד מפענחים פענוח הולם את אותה הסכמה) מפקיעה אותם מגדר של 'ביאת זנות'. האמירה החיובית הופכת את המרחב מזה של קדשה המוזמנת לכל אדם לאשת-ברית המתקשרת בקידושין לאיש בריתה. ההסכמה הזאת גם מייצרת את ה'איסור על כל העולם כהקדש'.

כיצד באים לרשות הנפש? וכאן הרי הטופוגרפיה מורכבת יותר. היכן נגמרת הבקעה הקטנה שלי ומתחילה זו הסמוכה אליה? והרי כציפור נודדת ממקומה כך נודדת הנפש ומסרבת להיתחם תחת גבולות ולעולם היא חיה בדיפוזיות אין-סופיות ופעפועים נטולי כל בקרה.

⁴ מאמרי האדמו"ר האמצעי, קונטרסים, עמ' תקס"א.

אולי זהו ניסיון לאכול את העוגה ולהותירה שלמה. הרי אינך יכול להיות זמין ללא הרף, לדרוש מהסביבה להיות זמינה תמיד, ורגע לאחר מכן לדרוש באותה עוצמת-דרישה לשוב לעידן הפרה-זמינותי. אתה מוזיקאי, אתה רוצה להתרכז ולבוא אל הצלילים - אל תגור ליד מחצבה.

ה

העולם עבר מימי המונולוגים הנחרצים, שהיו פריווילגיה של בודדים, נבחרים משפחות אצולה בלבד, אל דיאלוג טוטאלי. כולם חברים ומדברים אל כולם ועם כולם; "התודעה של העולם היא האני כשהוא מתווך על ידי תודעת האתה" כבר אמר פויירבאך והחרו אחריו כל הדיאלוגיסטים. דיאלוג בכל מחיר. אפס זולתו. אם אסחף אל דרשנות מופרזת אומר שגם הפייסבוק היא דרישת פנים אין-סופית, תוך וויתור על ה'אחור' ועל הסיזיפיות המתישה כל כך שבמכלול הנקרא 'אדם'. מי אמר שככה לא נראית גאולה?

הבריחה אל הקברות הווירטואלית החדשה היא בעיני תגובת בזק לניכור המעמדי, הגזעי ובעיקר הדורי שעלה ככל שהמודרניזציה והטכנולוגיה הלכה והשתלטה. הפוזיציה איפה נהפכת על פניה, ההיררכיה הפכה לפתטית ואתה והעובד שלך - חברים (לרוב מסתבר שיש לו יותר חברים משיש לך). אתה יודע על הבן שלך דרך עדכוני הסטטוס שלו. אפילו המריבות המשפחתיות עוברות לשם. וכמובן, הזוגיות, ההולכת ומהגרת לה מהמרחב התמים והמבוצר וגולשת אל עירוב מנטאלי מוחלט.

הווירטואלי מאפשר להיחלץ מכפיית המפגש פנים אל פנים. תם עידן החליפות; אם הבוס מצולם בפוזה משעשעת עם אשתו על הגונדולה בוונציה, אז הכל כבר השתנה. ויש בכך המסה מיוחלת של מנגנוני הכוח. אני וחמורי באבוס אחד למעליותא, לביטול המעמד של חמור ואני. גם בפסיקה, כבר נפסק שתם האיסור להורות הלכה בפני רבו, משום שהרבנים הם הספרים ו"פשיטא שיכול להורות, לא מבעיא בשווין אלא אפילו במקום שיש גדול ממנו"⁵. תם עידן ההיררכיה.

⁵ שו"ת מהרשד"ם, חושן משפט, א.

החברה החרדית מנהלת קרב מאסף נגד. האינטרנט הפך לרוביקון: הלנו אתה אם לרחוב הקלוקל והסחוף. אבל הקרב הרי אבוד. החזון איש התבטא פעם כי בראדין שרפו "ספריה שלמה עם ספרים לא כשרים ויצא מזה תקלות גדולות". זה לא רק מרפרר להיינה הידוע. אכן, החרדים צודקים בקרב, אבל לא מהסיבה בשמה הם נלחמים (דבר שנכון בעיני על הרבה קרבות שלהם). הם צודקים כי החטא כל כך קל. כי ניתן להרוג ברגע. זה הרבה יותר פשוט מלהדפיס פשקוויל ולתלות אותו.

ו

והכל צריך להיות מהיר. וזה שם המשחק. וכבר אינך יודע מה פרודיה ומה מציאות, בין מציאות ומה הייצוג שלה ומי יוצר מציאות לפני מי - החייל הנלחם או זה המצלם אותו. יש בכך גם משהו משיחי, ביכולת הזאת להיות מעבר למקום ולזמן, למצוא ברשת את האין סוף, את זרועות הטוב ולשונות הרע, עד כדי דיבור על 'טכנומיסטיקה'. פתאום חלומות ר' נחמן על כיבוש העולם ללא אבק שריפה נראות הגיוניות יותר.

ויחד עם ההיסחפות על גלי המשיחיות, מצויה גם נחת במתינות של מסורת עתיקה, כזאת בה מקובל שאת עיקר זמנך אתה משוחח עם אנשים שאינם חיים, שאינם יכולים לשלוח לך מייל או להרים טלפון. ר' צבי שכטר מספר על רבו, הרי"ד סולוביצ'יק, שהתנגד להוראת הלכה על אתר ועד כדי כך הקפיד בדבר שהורה לרבנים אותם הסמיך שעליהם להימנע מלהשיב תשובה על המקום. ואפילו היה הדבר מחוור לרב הנשאל, דרש הרי"ד כי עליו לנתק את שיחת הטלפון, להרהר מעט בשאלה ורק אז לטלפן בחזרה, כדי להראות לו את חובת המתינות בדין.⁶

האם יש עוד מקום לשאלת הרב? אני זוכר כשהייתי נשוי טרי שאלתי ידיד שקול ומבוגר ממני בלמעלה מעשור שנים שהיה גם אב למשפחה ברוכה, האם הוא שואל בהלכות נדה רב או שבפועל הוא פוסק כבר לעצמו. הוא השיב שהוא אכן, גם אחר למעלה מעשור שנות נישואין שואל את הרב. ניסיתי לחקור בעדינות אודות חוסר הנעימות. הידיד דווקא נענה לשאלתי ואמר שהיום כבר אי אפשר לקנות סחורה מהחקלאי המגדל אותה, ואפילו לא מהירקן – הכל הפך להיות יעיל מחד אך מנוכר

⁶ מפניני הרב, ברוקלין תשס"א, עמ' קעז.

ומלא זרות מאידך. כשאתה שואל את הרב, הוא הרים את הקול בהתלהבות, יש לך בעצם הזדמנות להיות בקשר עם החקלאי; בדור הבא הרי כולם כבר ישאלו במחשב.

על רקע דבריו נזכרתי בדברי הפוסקים כי "ראוי לכל מי שהגיע להוראה שלא יורה שום הוראה בלתי עיון תחלה בספר. כי רבותינו הן הן הספרים אשר נתפשטו בקרב ישראל"⁷. אם רבותינו הם הספרים, או תשובות המחשב והאינטרנט – האם ניתן עוד לדבר על בלתי אמצעיות המתבטאת ביחסי רב ותלמיד?

ז

תם לו עוד יום התרוצצות ואדם הולך לישון. יש רגע שהוא חפץ לעזוב הכל, לתת ליום הזה ללכת, להתאדות מן הפתחים. לא לדחוק בו. פעם הוא היה קורא ספר טוב, משוחח עם האישה על תלאות היום, אבל היום הוא צריך, כל עוד רוחו בו, להתרשת ברשת שאין בה מנוחה. הוא יודע שזה חסר משמעות. שזו הסקה בקש ובגבכה. אבל הוא חייב.

למה להיות בכל עת ובכל שעה און-ליין?

הצורך לדבר את עצמך ללא הרף, המשולב באובססיית הזמינות בכל עת ובכל שעה - משמר את הגעגוע, את האיווי הבלתי פוסק המלחש מבפנים ללא הרף. עוד רגע זה יגיע; שיחת הטלפון מהמספר הלא מזוהה הזה היא, ורק היא, שתביא בכנפיה קץ לכל הסבל הזה ותהיה תחילה וראש לפדיון נפשנו. באמצע הנהיגה, באמצע הפגישה, באמצע דיבור-לב לעת ערב, אדם עונה, מציץ מי שלח לו מייל, בודק.

אולי עכשיו אתי מר.

אבל מה יגיע? אפילו הוא עצמו אינו יודע. הודעה משטוקלהם על זכיה בפרס נובל? יש להניח שלא, אבל כן אשרור נוסף וקטן לקיום שלי, הנה אני ישנו – מישהו מתקשר אלי, מזכיר את שמי; בכל המקום אשר יוזכר שמי יש הוכחה נוספת – וכל כך

⁷ פתחי תשובה, יורה דעה רמ"ב, ס"ק ג.

נדרשת - לקיומי. לא כמו שמתואר ב-'1984' שעיין האח הגדולה פקיחא ללא הרף, אלא לעולם עינך שלך פקוחה שמא יביט בך האח הגדול ויושיט לך את שרביט הזהב.

יש מחיר לצורך האובססיבי הזה באשרור. שהרי אם כולם דומים, כולם חברים של כולם, אני חייב אשרור דווקא על ייחודי שלי, ואם הוא מסרב להגיע – הציניות תורה דרכה ותפלס לי את מקומי שלי בתוך העיסה ההומוגנית הזאת. אבל הציניות עושה אותנו פחות רגישים. פחות קרובים. כי כשאנשים גרים רק ליד אנשים שדומים להם הם נעשים פחות מובחנים. ולא פעם כדי לייצר את המובחנות הם מפתחים ציניות שפתע להם מעניקה זכות קיום.

ח

ועדיין.

לא מזמן קראתי דברים שאמר דויד גרוסמן בראיון איתו, בניסיונו להסביר את משיכתו אל הסופר האלג'יראי, בואלם סנסל:

אני מאוד אוהב אנשים שיש בהם תום נרכש. אנשים שהם לא תמימים, אנשים שעברו דבר או שניים בחיים, שיודעים דבר או שניים על החיים, ועדיין מחליטים להיות תמימים בעולם שהוא ציני. עולם שהפיכחון בו כל כך מוחלט, עד שהוא מונע עשייה ומשתק כל רצון לפעולה. אני בעד התמימים המודעים לעצמם.⁸

איבוד התמימות מגיע מהבלתי אפשרי המונח בבסיס השפה. השפה דורשת התמסרות, חיבור, אני ואתה מדברים על אותו דבר, מאוחדים. זהו הכוח של לימוד התורה הדומה לחיבוק והתאחדות עם המלך.⁹ אבל יחד עם השפה גם דורשת ניכור, ניכור שהוא המאפשר את מלאכת האיחוי הטמונה בקרקעית המילה. יחד עם זאת החיבוק הדיבור דורש את העזיבה, את הרפית החיבוק, את השחרור מעולם החושים הקונקרטי והגירה אל עולם המסמנים המצוי מחוץ לו.

⁸ מוסף הארץ, 28-09-2012, עמ' 52.

⁹ ראו למשל בסוף פרק ד בתניא.

לכן כל דיבור הוא גם איבוד, ידיעה שהעולם מכריח נפרדות. הפיכחון הזה הוא משתק, אינך שולט בעצמך אל מול התהום הפעורה. האופציה היא, אם כן, או ציניות או אוטיזם. ואחרי כל זה אתה מדבר, למרות הכל אתה מאמין שאפשר לחולל שינוי בין שניים, לא רק לתאר אותו. שאפשר לחיות בתוך המוגבל והסופי ועדיין לעורר ללא הרף את הנצחי. שאפשר להגיע.

ט

אני מבקש לשוב לאשר פתחתי בו. מדוע אדם נפגע מכך שמדברים בו דיבורים שליליים? מדוע בכלל נוגע לו שחושפים את פרטיותו? לכאורה זו האדמה שלעולם הולכת איתו, דבוקה לסוליותיו והנה רעידת אדמה. השם שלו הוא שהופך את חייו לרצף של סיפור אחדו כשהשם הזה נכתם, כל הסיפור עומד בסכנת פרימה. אבל אולי יש בכך גם הזמנה. אמנם "לא הן ולא שכן", אבל אם כבר קרה, אולי זה הזמן קצת לשחרר אותו ממך, כמו ענידה יומיומית של מדליות של מלחמה שאף אחד כבר אינו זוכר אותה, סוג ניסיון מביך-משהו לצדקת הקיום.

כשעובר הזמן ואתה נוכח איך שמך טובב בין הבריות, אל תתייחס אליו ברצינות רבה יותר מזו שאתה מתייחס לכל מוצא פיהם. אמור לעצמך: הנה הוא הושחת, והסר אותו מעליך. אמץ לך שם אחר. שם כלשהו, כדי שא-להים יוכל לקרוא לך בלילה. והסתר אותו מעיני-כל¹⁰.

השם הוא המתנה הראשונה שניתן לנו בידי האחר וגם הסמל הראשון לקיומו. עצם השם הזה היא הבקשה להעביר את התינוק מעולם התוהו אל עולם התיקון, אך בה במידה יש בה גם שלילת הלבדיות, נטישת מכלול השמות שקדמו לשם הספציפי הזה. בכל שימוש בשם הזה הוא קריאה ופניה המלוות בחילול, בהפרת השם העצמי. יש אלימות.

זו האלימות שאני חש במפגש עם אמנות. הנה האמן הצליח לתת שפה לאשר אדם רגיל לא מצליח, הוא משכיל לשרטט את שלא עולה בידי יד נורמטיבית. אך בה במידה

¹⁰ ריינר מריה רילקה, רשימותיו של מלטה לאורידס בריגה, כרמל: ירושלים 2002, עמ' 53.

הוא גם שולל את האיץ-סופיות ממנה. הוא קורא לה בשם. ופה האמביוולנטיות, ואפילו הטינה העתיקה כלפיו. כדי להיחלץ מהצוקה הזו על האמנות לא רק לקרוא בשמות, אלא לבקש לעשות אותנו טובים יותר. אפילו להזכיר לנו שאנחנו יהודים. דבר והיפוכו? אמנות מטעם? אבל בעיני זהו המטרונום.

אחתום במכתב הנפלא שכתבה יונה וולך לזלדה, לאחר קריאת 'פנאי', ספר שיריה הראשון¹¹:

לזלדה שלום ונשיקות לידיך אוזרות לכתוב. ואני כותבת לך כאן הדברים החזקים שאירעו בי שיריך. רק היום הצלחתי לקוראם בזה אחר זה ולסיים ברציפות הספר... וקורים דברים מעודנים יותר וסלחי לי שאני כותבת אלו המקרים. את מעמידה עולם, זלדה. זה הדבר הסופי שמשורר יכול לעשות. ועולם זה עושה אותי טובה והיופי שאת מביאה משאיר אותי כמהה, משתאה געגועים, ואני זוכרת שאני יהודיה. והספר הזה מביא למעשים, ולא רק לקריאה רבה ולא רק ידיעה ולא רק ראייה. וצריך לכתוב שירים הרבה. כאילו האדם העד היחיד וכל הנשמות בשקיקה נוראה.

¹¹ חדרים 4, עמ' 28.